Catehisme luterane.

În *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 44. Jahrgang (1921), pp. 57-61, supt titlul „*Luthers Katechismus und Agende in romänischer Sprache*“, D-l Adolf Schullerus se ocupă amănunţit de *Catehismul luteran* de la 1544.

Arată că Cipariu a atras mai întâiu atenţia asupra acestei cărticele în *Analecte literare*, Blaj, 1855, p. XIX, unde o înşiră astfel: „Învăţătură creştinească, Sibiiu (1546)“, iar în notă trimite la un articol din *Organul luminării* 1847/48, p. 308[1], în care se face amintire de o comunicare în limba germană a lui Emeric Jancsó din *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* No. 52 din 29 Decemvrie 1847, p. 417[2] luată din „o carte sau mai bine un fel de jurnal“: „Warhaftige Newe Zeitung | aus dem Ungerlandt und Türckei | ins deutschlandt geschrieben | aus dem latein in deutsche Sprach verdolmescht MCXCVI (!)“. Cipariu adauge că a avut prilejul să vadă însuşi cartea o singură dată şi-şi aduce aminte că ea e mai veche cu vreo 50 de ani decât cum o datează Jancsó. După moartea acestuia ea a ajuns în biblioteca Academiei ungureşti din Budapesta şi orice încercare a lui Cipariu de-a o mai vedeà a fost zadarnică[3].

Cartea există în adevăr în această bibliotecă şi e descrisă de K. M. Kertbeny în *Ungarn betreffende deutsche Erstlingsdrucke*, Budapest, 1880, p. 150. Ea datează din anul 1546, iar anul 1596 din *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* este o simplă greşală de tipar.

Insistă apoi asupra cunoscutei scrisori a parohului din

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] E vorba de articolul lui Cipariu: *Care e cartea cea mai veche românească?* publicat în *Organul luminării*, No. 54 şi 55 din 7 şi 14 Ianuarie 1848. — N. D.

[2] Comunicarea are titlul: *Daturi curioase despre Români de la 1596.* — N. D.

[3] Cf. Hasdeu, *Cuv. den bătrâni*, vol. II, p. 91.

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

Bistriţa[1] Ardealului, Adalbert Wurmloch, de la 1546 care, ca şi cea de mai nainte, pomeneşte de Catehismul tipărit românește şi cu caractere chirilice în Sibiiu[2], precum şi asupra notei din Arhiva naţională din Sibiiu din 16 Iulie 1544, după care „ex voluntate dominorum dati sunt M. Philippo Pictori pro impressione catechismi valachici bibale fl. 2“[3].

Catehismul de la 1544 nu ni s'a păstrat. Cipariu a mai văzut un exemplar defectuos în biblioteca mănăstirii din Blaj.

D-l Schullerus respinge apoi parerea D-lui Al. Philippide, *Introducere în ist. limbii şi lit. române*, Iaşi 1888, p. 58, după care fragmentul de predică din *Codicele Sturdzan* (Hasdeu, *l. c.*, p. 120) ar fi un fragment din Catehismul de la 1544, deoarece tâlcuirea *Tatălui nostru* din acesta se deosebeşte cu totul de cea a Catehismelor în chestiune.

Respinge şi pe cea a D-lui N. Iorga, *Ist. lit. rel. a Rom. până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 64, care găseşte textul cărticelei despre care e vorba în copia catehismului lui Grigore din Măhaciu de la începutul sec. XVIII (*Cod. sturdz.*, Hasdeu, *l. c.*, p. 99 ş. u.), deoarece părţile din Evanghelie ale acestui text au multă asemănare cu Evangheliarul lui Coresi de la 1561, ceea ce a observat şi D-l Iorga (*o. c.*, p. 66), fără însă a şi utilizà această observare. Dacă „Întrebarea creştinească“ nu e copie de pe Catehismul de la 1544, cade şi ceealaltă observare a D-lui Iorga, anume că traducătorul Catehismului de la 1544 nu puteà fi Philippus Pictor, fiindcă traducerea copiată de Grigore din Măhaciu e făcută în o limbă şi ortografie foarte bună, ceeace nu i s'ar puteà atribui unui strein[4]. În sfârşit nici bacşişul primit de Pictor nu e prea

[1] Nu „din Bistra“, cum scrie D-l Dr. G. Pascu, *Istoriea literaturii şi limbii române din secolul XVI*, Bucureşti, 1921, p. 115, copiind o greşală de tipar din Dr. I. G. Sbiera, *Mişcări culturale şi literare la Românii din stânga Dunării în răstâmpul de la 1504–1714*, Cernăuţ, 1897, p. 99, deşi aveà putinţa să găsească numele corect al acestui oraş răsfoind cel puţin pe I. Bianu, *Bibliografia românească veche*, vol. I, 22. — N. D

[2] Vezi Heinrich Wittstock, *Beiträge zur Reformations-Geschichte des Nösnergaues*. Wien 1858, p. 60, reprodus în *Telegraful român*, Sibiiu, 1880, No. 23.

[3] Vezi Dr. Fr. Teutsch, *Der älteste Hermannstädter Druck*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, III, No. 2 din 15 Februarie 1880, p. 15. — *Telegraful român*, Sibiiu, 1880, No. 21.

Philippus Pictor — pe adevăratul său nume Mahler — apare în socotelile de pe-atunci ca traducător şi scriitor de scrisori românești pe lângă sfatul orăşenesc din Sibiiu, v. *Korrespondenzblatt*, IV, No. 1 din 15 Ianuarie 1881, p. 1. — N. D.

[4] Şi D-l Iorga credeà mai nainte (*Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti 1902, p. 20) despre Catehismul de la 1544 că a fost tradus „poate de Filip Maler, interpret, spion şi ambasador adeseori în Ţara-Românească“ (Hurmuzachi, XI, pp. 855—61, 864). — N. D.

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

mic pentru traducerea şi tipărirea acestei cărţi. Pentru a înveder cât de mici erau onorariile în acest timp, citează ca exemplu: „Eodem die popae de Stederdorff, qui quasdam litteras domini vaivodae Transalpinensis nobis interpretatus est, bibales flor. 0 den. 4“ [1].

A. Wurmloch numeşte ca loc al tipăririi Sibiiul. Nu e probabil însă să se fi adus slove în tipografia din Sibiiu, care funcţionă încă de la 1530 [2], numai pentru 1—1½ coală de tipar, căci din ea n'au mai ieşit alte tipărituri cu chiriliţă. Mai probabil e că Philippus Pictor s'a îngrijit de tipărirea Catehismului chiar în Târgovişte, cu ocazia vreunei misiuni împlinite pe lângă Radu-Vodă [3] şi numai după tipărire Catehismul a fost răspândit din Sibiiu, împrejurare care a putut să-l inducă în eroare pe Wurmloch.

Anul tipăririi e cel dat de socotelile oraşului Sibiiu, deci 1544, datare mai precisă şi mai sigură decât cea a lui Wurmloch.

Traducerea s'a făcut probabil după ediţia cea mică a Catehismului lui Luther, retipărit în Transilvania de Honterus la 1548. [4]

Până aici expunerea D-lui Schullerus. Ea nu aduce decât o singură contribuţie nouă: dovada că Pictor a primit un bacşiş destul de mare ca să poată fi considerat de traducătorul Catehismului. Celelalte sânt lucruri cunoscute.

Dar de la apariţia articolului D-lui Schullerus s'au făcut descoperiri importante, menite să întregească cele ştiute relativ la publicarea în româneşte a Catehismului lui Luther.

Se ştie că pastorul săsesc Simon Massa, născut în întâia jumătate a secolului XVI şi mort la 1605, afirmă în cronica sa la anul 1559: „Eodem anno die 12 Martii Johannes Benknerus, Judex

[1] *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt (Quellen zur Gesch. Siebenbürgens*, 1, 414), 5 Iunie 15 4.

[2] Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár* v. II, p. 2 în baza afirmaţiilor lui Soterius dă anul 1529 (Gemmarii *Opusculum* ar fi cel dintâiu produs) — N. D.

[3] Cam acelaşi lucru îl afirmă şi D-l Iorga *o. c.*, p. 66: „Maler va fi cerut la Târgovişte de la Radu-Vodă, pe lângă care a împlinit misiuni, litera ce-i trebuia pentru cele câteva pagini ale Catehismului; deci această literă trebue să fi fost a lui Liubavici“. — N. D.

[4] După Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár* v. II, p. 9 *Der kleine Catechismus. Für die Pfarherr vñ Hausvaeter* de Martin Luther a fost tipărit de Honterus în Braşov şi la 1547. Un exemplar din această ediţie s'ar fi găsind în biblioteca Muzeului Bruckental din Sibiiu şi altul în aceea a liceului evanghelic din Braşov. O adaptare în limba ungurească a acestui Catehism este *Catehismus minor, Azaz, a keresztyeni tudomanac revideden való Sumaya* tipărit de Heltai Gáspár în Cluj, 1550 şi 1553. — N. D.

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

Coronensis, cum reliquis Senatoribus, reformavit Valachorum Ecclesiam, et praecepta Catecheseos discenda illis proposuit".[1]

Pe temeiul acestei mărturii istorice contemporane Hasdeu susţinea că „este sigur . . . cumcă la 1560 s'a tipărit în Braşov, din iniţiativa autorităţilor săseşti de acolo, un catehism în limba română", iar „Intrebarea creştinească" a popii Grigore „nu este decât o simplă copie, reproduce anume catehismul românesc cel de la 1560". Pricina copierii a fost, după Hasdeu, împrejurarea că „la 1607 ediţiunea din 1560 cată să fi devenit de o raritate extremă".[2]

Hasdeu însă, cu toate că cuvintele „Zi oce-naşŭ rumânéşte să înţélégemŭ" din „Intrebarea creştinească" a popii Grigore l-ar fi putut îndemnà să caute o legătură mai strânsă între ea şi tipăriturile coresiane făcute cu sprijinul luteranilor, în care cuvinte de acest fel revin ca un refren, a făcut greşala să creadă că textul acesteia şi, în urmare, Catehismul de la 1560 ar cuprinde întocmai compendiul ortodox al sfinţilor Ciril din Alexandria şi Anastasiu din Antiohia, ἔκθεσις σύντομος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, „care nu se deosebeşte mult de catehismul cel mic a lui Luther"[3]. Dar Sbiera,[4] făcând o comparaţie amănunţită între textul popii Grigore şi cel al sfinţilor Ciril şi Anastasiu a găsit între ele «o neasemănare şi disparitate deplină", în schimb între „Întrebarea creştinească" din Cod. Sturdzan a constatat „o asemănare uimitoare". Sbiera relevă şi o seamă de germanisme, D-l Iorga *(Ist. lit. rel.,* p. 66) mai adauge la acestea altele. Germanismele s'ar mai puteà sporì cu: „sculatulŭ morţilor" (= „Auferstehung der Todten"), „au porâncitŭ şi au lăsatŭ să rugâmŭ" (= „beten"; noi zicem: „să ne rugăm"); cu schimburi de gen ca: „cum noi pâcatele noastre să le potemŭ cunoaşte, den ei (= „ele") pre noi să ne smerimŭ", „A treia (= „al treilea") folosŭ"; lipsa articolului în: „unulŭ

[1] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum,* ed. Trausch, Coronae., 1847, p. 61; ap. Hasdeu, *l. c.,* p. 92.

[2] Hasdeu *l. c*, p. 97. — D-l Pascu, admiţând (fără însă să indice) părerea D-lui Iorga, aplică aproape fără schimbare aceste cuvinte ale lui Hasdeu la Catehismul luteran din 1544, susţinând că „Intrebarea creştinească" e o copie de pe acesta, fiindcă „încă la 1607 devenise o carte aşa de rară, încât popa Grigorie a simţit nevoia să-şi facă o copie".

[3] *O. c.* p. 95 6. — Şi Gaster *Chrestomaţie română,* Leipzig-Bucureşti 1891, t. I, p. XLIV, Nº 5, *a* şi *Gesch. d. r. Lit.,* p. 266 afirmă că «Întrebarea creştinească» nu poate să reproducă un catehism luteran ori calvin.

[4] *Mişcări,* pp. 99—103 de unde extragem cele ce urmează.

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

cu Tată (= „Tatăl"), pren cine făcute sântŭ"; „Einschachtelung"-uri sintactice: „să ne pentru ĭale ispăsimŭ", „cum noi păcatele noastre să le potemŭ cunoaşte, den ei pre noi să ne smerimŭ, pren cine toate făcute sântŭ", „făgăduitu-nĕu că ne va pre noi ascultà", „că toate făgăduiturile loi Dumnezeu cu credinţă numai să le putemŭ cuprinde la noi" ş. a.*

Uneori întorsăturile de frază sânt proprii limbii ungureşti, semn că, probabil, autorul vorbeà şi această limbă: „De la (=ung. *-töl, -től*) cine te chemi creştin", „ce e dară credinţa ceĭa ce noao trebuĭaşte (= „mekünk kell") să ne ispăsim?"[1].

Având acum în vedere toate acestea, este evident că între textul „Întrebării creştineşti" şi Catehismul lui Luther e o strânsă legătură, acela nefiind decât o traducere a acestuia. Apoi fiindcă limba acestei traduceri, cu tot modernismul ei faţă de aceea a celor mai vechi texte româneşti, este departe de a puteà fi considerată de bună românească, cum credeà Hasdeu (*l. c.*, p. 98) şi cum crede D-l Iorga (*Ist. lit. rel.*, p. 66—7) admiţând în urmare că traducătorul a trebuit să fie „un Român care înţelegeà bine nemţeşte", noi credem mai curând că acesta a fost un Sas care vorbeà bine româneşte în dialectul ardelean de sud (muntean), care e mai puţin conservativ, şi probabil şi ungureşte.

În privinţa raportului dintre Catehismul luteran şi „Evanghelia cu învăţătură" din 1580—81 a lui Coresi, Sbiera observă foarte just că cele zece porunci sânt împrumutate în aceasta din urmă[2] cuvânt de cuvânt din acela, cu singura înlocuire a lui „asin" în loc de „cal", căci acestea „n'au putut fi formulate astfel într'o carte slavonească". Acelaşi lucru se poate constatà şi pentru „Tatăl nostru" şi „Crez", dintre care cel dintâiu a fost împrumutat nu numai în „Cazania" amintită,[3] ci şi în „Molitvenicul" lui Coresi[4] de la 1564 şi, ce e mai ales de mirat,

* [Cf. şi: Ce e evanghelia? Bunăvestire şi veselie de la Tatăl sânt Dumnezeu, *cum* (= «wie» ...) nouă ne va iertà toate păcatele. — Cine va creade... ispăsit va fi; *cine iară* (= „wer aber ...") nu va creade, perit va fi. S. P.].

[1] Elementele lexicale ungureşti pe care le întâlnim (*făgădui* şi derivatul acestuia *făgăduită* (= »fagădueală«, »făgăduinţă«) < *fogadni*, *hasnă* < *haszon*, *hitlean* < *hitlen*, *păhar* < *pohár* nu spun nimic în această privinţă fiind generale în limba poporului român din Ardeal în timpul când s'a făcut traducerea textului »Întrebării creştineşti«.

[2] Vezi S. Puşcariu şi Al. Procopovici, *Diaconul Coresi Carte cu învăţătură*, Bucureşti, 1914, p. 563.

[3] Vezi S. Puşcariu şi Al. Procopovici. *o. c.*, p. 561—2.

[4] Vezi N. Hodoş, *Molitvenicul diaconului Coresi* în *Prinos lui D. Â*

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

chiar şi în „Evangheliarul“ de la 1560—61 al lui Coresi şi în copia acestuia făcută la 1574 de Radu Gramaticul din Mănicești, dar numai în evanghelia de la Mateiu, zac. 17[1]; aici mai curând după ediția I de la 1544 a Catehismului luteran decât după a doua, care puteà să fie, cum vom vedeà mai încolo, cel mult în curs de tipărire. Aceasta o dovedește și faptul ivirii în toate aceste variante a lui *pre* la acusativ („şi nu ne duce în năpaste, ce ne izbăvéşte pre noi de hitlénul“), care lipseà în vechiul text al evangheliei, cum dovedeşte evanghelia de la Luca, zac. 55 a lui Coresi şi a copiei acesteia făcute de Radu Gramaticul, unde ni se păstrează vechiul text[2], precum şi tâlcul „Tatălui nostru“ (predica „Fraţi dragi“) care redă textul rugăciunii Domnului după vechea redacție de la Mateiu[3]. Traducătorul Catehismului luteran însă cunoşteà Evanghelia „întorsurii de demult“ din care a păstrat şi în redacția sa pe *hitleanul*, care astfel e un element comun, o moştenire a tuturor variantelor şi nu poate fi o traducere verbală a germanului „uebel“, „böse“.

Pricina că l-a păstrat a fost probabil că n'a ştiut cum să înlocuiască acest cuvânt care aici are o accepțiune specială şi pe care copistul codicelui Todorescu, care nu-l înțelegeà, l-a glosat cu „ghevolul“[4]. Ajunşi acum în acest loc, fără să vrem, trebue să ne punem şi noi întrebarea pe care şi-a pus-o Hunfalvy, *A rumun nyelv*, Budapest, 1878, pp. 102—105 şi *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien u. Teschen, 1883, p. 226: „Wann kamen die Rumänen dazu das „Uebel“, „Böse“ mittelst des ungrischen *hitlen* (ungläubig)... auszudrücken? Gewiss damals, als der Glaubenssatz: „Sola fides salvificat“ (nur der Glaube macht selig) das Schiboleth war, also zur Zeit der Hussiten und der Reformation. Damals war der Ungläubige

[1] Vezi G. Timuş Piteşteanu, *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, Bucureşti, 1889, p. 10; Puşcariu—Procopovici, *o. c.*, p. 561.

[2] „Şi nu ne duce noi în ispită ce ne izbăvéşte noi de hitlénul“, v. G. Timuş Piteşteanu, *o. c.*, p. 144 şi Puşcariu—Procopovici, *l. c.* Evanghelia de la Luca arată şi alte deosebiri față de cea de la Mateiu.

[3] Cf. „Nu ne duce noi în năpasti... ce să ne izbăvéscă noi de oame[ri] hicléne“, ap. Hasdeu, *l. c.*, p 125.

[4] f. 122 r°, v. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi*, Bucureşti, 1914, p. 229.

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

wirklich der Böse, und der Unglaube das grösste Uebel. Dieses Wort konnte nur in der Moldau und in Siebenbürgen durch die Berührung mit ungrischen Hussiten oder Reformirten in die rumänische Sprache gelangen, und es hat sich in derselben sogar mit der ungrischen Ableitungssilbe *ség* eingebürgert. Denn von *hitlen* (ungläubig) wird im Ungrischen *hitlenség* (Unglaube, Ungläubigkeit), welches im Rumänischen als *vicleşug* (Bosheit, Schlechtigkeit) wiedererscheint".

E cunoscut acum că înainte de 1560—61 când s'a tipărit Tetraevanghelul lui Coresi şi mai ales înainte de 1544, data tipăririi Catehismului luteran, influenţa ungurească s'a putut manifestă în reforma bisericească în genere şi în tendenţe de a reformă şi biserica românească numai pe cale husită. Biserica calvină ungurească îşi ia începutul abiă în 1564, când Ungurii se despărţiră de Saşi în urma hotărîrii luate în dieta de la Turda. Numai după această dată încep şi Calvinii să traducă şi să tipărească cărţi bisericeşti pentru Români (cf. *Tâlcul evangheliilor* şi *Molitvenicul* lui Coresi de la 1564, *Psaltirea* lui Pavel Tordaşi de la 1570, *Paliia* de la Orăştie din 1582 etc.).

Hitlean a intrat însă în româneşte în secolul XV nu numai prin biserică, ci şi pe cale politico-militară şi socială, dar cu înţelesul de „perfidus"[1]. Şi cu toate că a prins rădăcini, iar mai târziu a ajuns să se întrebuinţeze numai în acest înţeles, în textele noastre bisericeşti vechi el continuă să aibă încă câtăva vreme înţelesul de „necredincios", „rău", „satana", „diavolul" al celei dintâiu traduceri. Astfel, ca să citâm câteva exemple, găsim: *d[u]hulu hiclénu* Cod. Vor. 5/8-9; *d[u]hurile célĭa hicliănele*, ibidem, 4/2; *cine se apropie necuraţilor draci, duhure hitléne sântŭ*, Coresi, *Evangheliar*, 17/15; *hiclénul în* (=„îi") *dracul ce cu h[ic]-tinşigul său cădzu din cerĭu... hiclénulu vrăjmaşulu* (bis), Cod. Sturdz. ap. Hasdeu, *Cuv. den bătr.* II, 125 ş. a.

Bănuiala lui Hasdeu, precizată în chipul arătat mai sus de Sbiera, s'a dovedit întemeiată. Cum a arătat Andreiu Bârseanu, regretatul fost prezident al „Astrei" din Sibiiu, în o comunicare făcută la Academia Română la 11 Noemvrie 1921 asupra unei vechi tipărituri, aflate într'un volum (păstrat acum în biblioteca

[1] Vezi I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, v. I (1413-1508), Bucureşti 1905, p. 395, unde se citează acest cuvânt din documente slavo-române din anii 1462-3, 1479 şi 1480.

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

Academiei Române), împreună cu alte scrieri, slavoneşti şi româneşti, cu prilejul adunării generale a „Asociaţiunii" ţinute în Sighetul-Marmaţiei în luna August a aceluiaşi an, în adevăr s'a tipărit şi a doua ediţie a Catehismului luteran. Dar iată ce ne relatează în scurt însuşi descoperitorul: „Cele 11 foi tipărite, legate împreună la sfârşitul volumului despre care e vorba, cuprind originalul „Întrebării creştineşti" copiate în a. 1607 de preotul Grigorie din Măhaciu şi date la iveală de răposatul B. P. Hasdeu în vol. II din „Cuvente den bătrâni". Norocul a făcut, că, pe lângă textul Catehismului, care poartă urme vădite de influenţa luterană — tocmai apăruse în a. 1548 în Braşov Catechismul cel mic a[l] lui Luther în tipografia lui I. Honterus — să se păstreze 3 pagini din prefaţa cărţuliei, din care se vede, că ea „s'a scos pre limba rumânească cu ştirea Mâriei lu Crai şi cu ştirea episcupului Savei Ţârâei ungureşti", şi a fost închinată „Sfinţiei Sale Arhiereu i Mitropolit Efrem"... „Craiul n'a putut fi altul, decât Ioan Sigismund Zápolya; Sava, episcopul ortodox al Geoagiului, recunoscut din nou de acesta în 1562; iară Efrem, Mitropolitul Ungro-Vlahiei între anii 1558 şi 1566, în care răstimp, afară de dânsul, au mai păstorit scurtă vreme biserica Ţării Româneşti încă alţi doi Arhierei. Tot din prefaţă se poate constată, că micul Catechism face parte din primele tipărituri coresiane, dat fiind la lumină în Braşov prin mijlocul veacului XVI-lea (Hasdeu îl dată din 1560) se confirmă, ceeace nu exclude, ca acest Catechism să fi fost o reproducere a primei tipărituri româneşti, de care se face amintire în socotelile Sibiiului din a. 1544" [1].

Întru cât s'ar dovedi cu siguranţă că textul ediţiei a doua a Catehismului luteran a fost identic cu al celei dintâiu, traducătorul sas care ştiă bine româneşte, şi poate şi ungureşte, a putut fi în adevăr Philippus Pictor.

Dar întregirile noastre nu se opresc aici. Iarăşi norocul şi bunăvoinţa D-lui I. Martian ne-a dat în mână încă un manuscris, cum se poate dovedi din filigranele de hârtie, din jum. I a sec. XVII [2], în care s'a mai păstrat o copie a Cate-

[1] *Transilvania*, LII, Sibiiu 1921, No. 10-12, p. 900-901.

[2] Între altele găsim un cerb, apoi un scut cu o cruce de-asupra, în partea superioară a scutului literele **I H S**, iar în cea de desupt un corn de vânătoare. Filigrana din urmă are o formă pe care în colecţia lui Kemény, *Signa interna chartarum saeculo XIV., XV., XVI., XVII. et XVIII.*

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

hismului luteran pe ff. 1-12, de astă dată cu *scriptio continua* şi rotacism.

În întrebuinţarea rotacismului copistul nostru este mai puţin consecvent decât popa Grigore din Măhaciu în „silinţa de a păstră intacte ortografia şi fonetica textului copiat“ — „nicăiri nu figurează ѕ, numai ꙁ, şi nicăiri *n* între vocale nu trece în *r*, afară numai de cuvântul нимерилѣ = *nimerilé*, care puteă să fi fost scris aşa şi în prototip, căci se întrebuinţează şi pe aiurea între Românі“ —, deşi „în propria adnotaţiune“, pusă la sfârşit, „unde nu copiază pe nimeni, Măhăceanul nostru revine la dialect scriind чиря = cine“ [1].

Pricina este că el e mai puţin atent nu numai când e vorba de rotacizarea textului pe care îl aveă înainte, ci şi de copiare, iar urmarea e că găsim forme ca: *vecirului* (f. 5 v⁰, r. 5) alături de *vecinului* (f. 5 v⁰, r. 8); contaminarea ortografică *vereni* în loc de *veni* (f. 1 r⁰, r. 12-13); *creştereşte* (= „creştireşti“, f. 1 r⁰, r. 12 13) alături de *creştenă* f. 2 r⁰, r. 7-8 şi 11, *creştinŭ* f. 2 r⁰, r. 10 şi 2 v⁰, r. 14 şi de contaminarea ortografică *crestеinŭ* f. 2 r⁰, r. 13 ş. a. [2].

Restul manuscrisului, pe care-l vom descrie şi studiă altădată, chiar şi cele trei rugăciuni principale scoase din Catehism şi puse imediat după el cu o molitvă introductivă obişnuită în biserica ortodoxă, sânt scrise fără rotacism.

Pe ff. 1 r⁰, r. 1 — 2 r⁰, r. 6 ni se păstrează sfârşitul prefeţei din care se vede clar legătura cu cărţile coresiane care au epiloguri sau prefeţe aproape identice: „5 cuvente cu înţe|lesŭ bore (= „burę“) şi de|répte. decâtă | 10. mi[e] de cuvente | [ne]înţelése în limba | striină după acé|ia vă rugămŭ to|ţi sf[i]nţi pirin|ţi (sic, = „părinţi“) ore vlădici | oare episc[o]pѫ oa|re popi | în | a câ|rara (sic, = „cărora“) mâră va ve|reni (sic). acésté

in Transilvania olim obviarum (din Biblioteca Universităţii şi a Muzeului national ardelean din Cluj), o găsim o singură dată în un document de la 1642; înainte şi după această dată marca îşi schimbă forma şi i se adaug şi alte litere. În forma de la 1642 o mai găsim în un manuscris care e proprietatea liceului grăniceresc din Năsăud şi de care ne vom ocupă altă dată.

[1] Hasdeu, *l. c.*, p. 96-7.

[2] Dintre celelalte particularităţi grafice ale copistului nostru, care are numeroase greşeli, relevăm întrebuinţarea consecventă a lui ѕ în locul lui ꙁ, o preferinţă foarte pronunţată pentru ѣ, nu numai în locul lui и, ci şi al lui ъ (= ŭ şi ă) şi ѫ (=ă), precum şi pentru о în locul lui оу sau ѕ şi оа,

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

că|rzrţi (sic) creştereşte (= „creştireşti") | mainte să ceté||scă necitindŭ | să nu ğudece ni|ce să greĭască (*sic*) | râu. că nu-i într-i|nŭsele alte nemi|că. ce numai cé[u] propoveduit sf[i]|nţii părinţi. şi | se ne închirâmŭ. şi | se cinstimŭ şi se | dâruimŭ. Pre no|mele tatălui | şi fiĭului şi | d[u]h[ul]ui sf[â]ntŭ şi || crédemŭ că ca (sic, = «va») fi cu blagoslo|venie sf[i]nţiei | lu I[su]s H[risto]s mântui|torĭul nostru a|minŭ». — Urmează apoi „Întreba|ré creştenéscă. Întrebare. Cre|ştinŭ eşte (= „eşti"). Răspu|nsŭ. creştinŭ...» ş. a. m. d.

Copia noastră s'a făcut după un exemplar necomplet, cum dovedeşte între altele lacuna de pe f. 7 v⁰, r. 6 unde găsim: „dară pren care vomŭ şŭ. Is. Hs." Între „vomŭ" şi „şŭ. Is. Hs." trebue să se întregească un text de aproape 3 foi din Cod. Sturdz. (p. 203—208, v. Hasdeu. *Cuv. den bătr.* II, p. 102—104: vomŭ [ispăsi... ce-u învăţatŭ însu]şŭ I[su]s. H[risto]s."). Apoi copistul nostru îşi permite unele modificări. Astfel, afară de scoaterea amintită a rugăciunilor principale din care (d. p. din „Tatăl nostru") dă numai începutul, pe f. 2 v⁰, r. 4—7 în loc de „crédе értăcĭuné păcatelor" scrie: „Să va acela omŭ cire crédе în H[risto]ss (sic) er'taii-se-vor. păcatelorŭ" (sic), unde încercarea de a adauge e evidentă din însăşi greşala din cuvântul din urmă.

Mai interesante sânt însă cele două adausuri făcute în „Cele 10 porunci", căci ne arată lipsa de pregătire dogmatică (dogmele adecă nu pot admite astfel de schimbări) şi inclinaţiile bogomilice ale copistului. După „a doao no|mele dom'nului | domnedzâului tă|u în harŭ să nu-lŭ | ĭai. prin gura ta | că nevi-[no]vatŭ. nu | veri fi" (f. 4 v⁰, r. 8—14) adauge: «şi vere|ré să cinŭsteşti că ĭaste răstign|tolŭ domnoloi. | lui I[su]s H[risto]s" (f. 4 v⁰, r 14 — f. 5 v⁰ r. 4), iar după „a treĭa. | sărbé[dzâ] dumereca.|" (f. 5 r⁰ 4—5) pune: „şi praznicele. célĭa dumnedzeeştile".

Comparaţia celor două texte ne ajută să facem îndreptări atât în unul, cât şi în cellalt, dar aceasta, cred, n'are rost să se facă fără a se avea în vedere şi originalul care încă nu s'a re-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25

tipărit după singurul exemplar menționat mai sus și păstrat în Biblioteca Academiei Române, lucru care e de dorit să se facă cât mai curând [1].

N. Drăganu.

Etimologii.

acerà.

Verbul *acerà*, tradus de Anonimul din Caransebeș prin „expectare", se găsește cu acest înțeles și la Coresi, pe când în Muscel are sensul mai nou de „a atârnà, a stărmocì pe lângă cineva" (*Dicț. Acad.* cf. errata!). Cuvântul acesta ar puteà fi un împrumut foarte vechiu din alb. *k'ɛlóń*, care are și înțelesul de „gebe acht" (G. Meyer, *Alb. Wb.* 225), întocmai ca azi în Banat:

[1] Publicându-se textul acestuia s'ar puteà stabilì definitiv dacă cele 12 foi tipărite dintr'o *Pravilă românească* fac parte în adevăr din tipăriturile lui Coresi cum bănuește Bârseanu. *l. c.*, trimițând la Cipariu, *Crestomatie* sau *Analecte literare*, Blaj, 1858, p. XIX, D și XX, D, care vorbind aici de epilogul «ros de șoareci» al Tâlcului Evangheliilor de la 1564' afirmă că *Pra* din „Dereptŭ acéia amŭ scosŭ [de amŭ tipăritŭ treteevangheliul. și pra . . ." trebue întregit în «Pra[vila rumânește]» ori avem de a face cu câteva foi din o *Pravilă* tipărită mai târziu, d. p. din cea de la Govora din 1640. Este știut că mai târziu Cipariu (*Principii de limbă și scriptură*. Blaj, 1866 p. 104 și *Archiv pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867, p. 89) și-a schimbat părerea relativ la coniectura *Pra[vila]*, admițând *Pra[xiul]*. Descoperindu-se apoi în adevăr un *Praxiu* sau *Apostol românesc* tipărit de Coresi, ipoteza despre existența unei Pravile coresiane a fost abandonată. Ea revine acum din nou în discuție.

S'ar puteà face apoi o interesantă comparație de texte pentru a se stabilì prototipul redacției românești a *Legendei Dumineci* publicată de Hasdeu. *Cuv. den bătr.* II. p. 43—55. Hasdeu, ibid., p. 31 o considerà de o redacțiune sau o traducere făcută de însuși popa Grigore și credeà că acesta „în orice caz aveà dinainte-i un text oarecare paleo-slavic, căci din totalitatea lucrărilor sale se vede că el nu știà grecește", dar cel ce scrie aceste rânduri a arătat din deosebite greșeli de copiare (*CodiceleTodorescu și Martian*, p. 74—5) că popa Grigore n'a făcut în adevăr altă muncă decât cea de copist. Această părere a fost admisă și de Pascu o. c. p 113—4.

Tot așà contribuții interesante ar puteà să ne dea și varianta necunoscută a *Pouceniei* sau *Învățăturii întru cinstita și marea Duminecă a Paștilor* despre care (*o. c* p. 17—20) arătam că a fost foarte populară și ni s'a păstrat până acum în mai multe redacții, apoi (p 67—68 și 80—88) că deși în redacția Codicelui Todorescu și cea păstrată în Cazania de la 1581 a lui Coresi avem de a face cu același text, nici unul nu e copie de pe cellalt, căci și la Coresi găsim greșeli de copiare evidente, ci probabil amândouă de pe un prototip comun care circulă în manuscris.

În sfârșit de bună seamă interesantă din punctul de vedere al limbii poate să fie și *Învățătura la Sfânta Precestanie*.

BDD-A14646 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:25